

УДК 342.382 (477.75)

Мог ила Д.В.

ЛІКВІДАЦІЯ КРИМСЬКОЇ АРСР У 1944 РОЦІ. ВІДПОВІДНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ СРСР

У досить невеликому проміжку часу з якого була відновлена Автономія на Кримському півострові вивчення процедури ліквідації Кримської АРСР у 1944 році має велике історичне та практичне значення для розуміння того, як повинен відбуватися розвиток автономії на півострові у майбутньому і як уникнути помилок при цьому розвитку.

Питання Кримської автономії дуже актуально було завжди, а у час будівництва демократичної країни особливо. Вивчення цієї проблеми суцільно пов'язано з загальним напрямком проведення наукових досліджень фахівцями у галузі історії держава і права України Таврійського Національного Університету ім. В. І. Вернадського – вивчення історичних аспектів формування державності та правових інститутів на території півострову.

Взагалі питання ліквідації Кримської АРСР у 1944 році освітлено в публіцистичній та науковій літературі досить широко. Так у загальному обліку цих видань можна особливо виділити збірник архівних матеріалів та свідчень свідків цих подій „Депортовані: кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці. Документи. Факти. Свідчення. (1917-1991)”, що був виданий за підтримкою Державного комітету України у справах національностей та міграції у 2004 році у м. Києві. Ця книга містить велику кількість архівних матеріалів державних архівів Росії та України та документів, що були пов'язані з тими подіями. Також заслуговує уваги наукове дослідження Гульнари Бекірової – Кримськотатарська проблема у СРСР (1941-1991), що була видана у 2004 року. Це видання має характер наукового дослідження, яке характеризується аналізом документів та свідчень і зробленими на цієї підставі висновками.

На даний час є велика кількість монографій та публіцистичних матеріалів вітчизняних та закордонних авторів, що досить широко та повно освітлюють ці події. Однак до цього часу не існує чіткого висвітлення щодо відповідності процедури ліквідації Кримської АРСР у 1944 році основному закону СРСР – Конституції СРСР.

Визволення Криму від фашистсько-німецьких загарбників стало початком не тільки мирного життя на півострові, а й початком великих адміністративно-територіальних перебудов. Ці перебудови були пов'язані не лише зі зміною адміністративно-територіальних одиниць, але і зі змінами у самому суспільстві, у політичному, соціальному житті півострова. Визволення Криму принесло не тільки радість, а й трагедією цілих народів, що мешкали на території півострова.

В перші роки Великої Вітчизняної Війни було багато військових та політичних помилок радянського керівництва. Необхідно було знайти винних в цих провалах. І такі винні були знайдені. Виправдовуючи власну неспроможність, керівники партизанського руху в Криму А. Моқроусов та С. Мартинов, звинуватили кримськотатарське населення в провалі партизанського руху в Криму. Як справедливо зауважила письменниця Гульнара Бекірова у своїй книзі

"Кримськотатарська проблема в СРСР (1941-1991)", "звертає на себе увагу і те, що акції депортації народів були направлені проти відносно нечисленних етнічних груп, оскільки нечисленну групу легше виселити ніж велику". Формувалась практика "покарання народу", що підміняла собою судові процеси проти конкретних осіб [1, с. 23-25].

Вже 11 травня Державний Комітет Оборони видав сумнозвісну Постанову № 5859 сс "Про кримських татар". Було вирішено переселити всіх татар з території Криму та поселити їх на постійне місце проживання в якості спец переселенців в районах Узбецької РСР та деяких інших віддалених районах СРСР.

Але чи дотрималось керівництво СРСР всіх норм щодо правового забезпечення ліквідації Кримської автономії?

Ліквідація Кримської АРСР відбулася в результаті виселення майже всіх корінних народів з території півострову. Це виселення відбувалось шляхом видання Постанови ДКО СРСР. Не було ні засідань Верховної Ради СРСР, ні проводилося майже ніяких слідчих дій, не було майже ніяких судових процесів – тільки докладні записки та Постанови ДКО, хоч питання такого роду та значення повинні були прийматися на засіданнях Верховної Ради СРСР або Верховної Ради УРСР. Але мабуть культ особи у той час не дозволяв дотримуватися закону та порядку, який ця ж влада і встановила. Згідно зі статтею 18 Конституції СРСР 1936 року, територія радянських республік не може бути змінена без їхньої згоди. Однак всупереч цієї норми Кримська АРСР була перетворена в область у складі РРФСР. Ніхто не спитав згоди на це ні у населення, що проживало на території півострова, ні навіть у органів радянської влади Кримської АРСР [2, с.111].

Окрім того, жодним нормативним актом не були передбачені повноваження органу влади або службової особи щодо можливості виселення або переселення народу або окремої національної групи з однієї території Радянського Союзу до іншої.

Згідно зі статтею 31 Конституції СРСР 1936 року, Верховна Рада СРСР здійснює всі права, що були присвоєні Союзу Радянських Соціалістичних Республік згідно статті 14 цієї Конституції [2, с.118].

Так, згідно зі статтею 14 основного закону СРСР – Конституції СРСР 1936 року, віданню Союзу Радянських Соціалістичних Республік в особі його вищих органів державної влади та органів державного управління підлягали майже всі можливі основи політичного, соціального, економічного та інших аспектів життя СРСР. Однак у цьому переліку немає жодної вказівки навіть на теоретичну можливість переселення народів чи окремих груп населення. Та згідно з цією Конституцією жодний інший державний орган чи особа не мали таких повноважень [2, с.107]. Також, стаття 102 вищезгаданої Конституції проголошує, що правосуддя в СРСР здійснюється Верховним Судом СРСР, Верховними судами союзних республік, крайовими та обласними судами, судами автономних республік та автономних областей, окружними судами, спеціалізованими судами, які створювалися за постановою Верховної Ради СРСР, народними судами. А згідно зі статтею 104 цієї ж Конституції, Верховний Суд СРСР є вищим судовим органом. На Верховний Суд СРСР покладається нагляд за судовою діяльністю всіх судових органів СРСР та союзних республік [2, с.154].

Крім того, стаття 113 Конституції СРСР 1936 року вказує, що вищий нагляд за точним виконанням законів усіма Міністерствами та підвідомчими їм установами, так

ЛІКВІДАЦІЯ КРИМСЬКОЇ АРСР У 1944 РОЦІ. ВІДПОВІДНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ СРСР

само як і окремими посадовими особами, а також громадянами СРСР покладається на Генерального Прокурора СРСР [2, с.157].

А стаття 127 цієї ж Конституції вказує, що громадянам СРСР забезпечується недоторканність особи. Також вказується, що ніхто не підлягає арешту інакше як за постановою суду чи санкцією прокурору [2, с.166].

Однак не відбулось жодного судового процесу щодо звинувачень народів та національних груп у скоєних злочинах. Жодна правоохоронна та судова установа не провела слідчих дій щодо цих звинувачень, не було ніяких постанов суду чи санкцій прокурора. Верховний Суд СРСР навіть і не думав розглядати справу звинувачень народів у цих злочинах, а тому і не було жодного Рішення суду щодо цих справ. А Генеральний Прокурор СРСР, на якого Конституцією СРСР покладено зобов'язання нагляду за точним дотриманням законів, не висловив жодного заперечення чи протесту проти такого найгрубішого нелюдського порушення закону.

Все було вирішено інакше – згідно з рішенням правлячої верхівки СРСР, на чолі зі Сталином. Навіть процесуально це Рішення не було оформлено належним чином. Дійсно, на час ведення бойових дій Державний Комітет Оборони на чолі з І. Сталином мав всю повноту влади в СРСР. Однак жодним нормативним документом не були передбачені повноваження щодо депортації народів.

Якщо припустити, що судовий процес все ж би відбувся, як звинувачували мільйони громадян у антирадянській змові, що потом вмирили в Сибіру та на Камчатці, то жоден судовий процес не зміг би визначити вину немовлят, жінок та старих у цих звинуваченнях. Тому радянським керівництвом і був обраний найбільш простий та перевірений спосіб дій. А щодо незаконності скоєного, то на той час у СРСР ніхто і не посмів би навіть натякнути на порушення закону, а міжнародній спільноті також було не до цього – у Європі та на Сході ще не закінчилась війна.

Таким чином, ліквідація Кримської АРСР була скоєна з порушенням основного закону СРСР – Конституції СРСР. Однак, це майже ніяк не вплинуло на зруйноване життя сотень тисяч радянських громадян. Ліквідація Кримської АРСР виявилась результатом ліквідації основних ознак автономії – у першу чергу національних. Були виселені кримські татари, греки, вірмени та деякі інші групи населення з території півострову. На справді ліквідація автономії виявилась результатом того, що керівництво СРСР намагалось підготувати плацдарм у стратегічно важливому регіоні СРСР, а автономія, та ще велика частина не лояльного населення на її території були загрозою повного панування на півострові.

Список використаних джерел та література:

1. Бекирова Г. Крымскотатарская проблема в СССР. (1944-1991).-Симферополь.: Оджакъ, 2004.-332 с.
2. Сталин И. О проекте Конституции Союза ССР: Доклад на чрезвычайном VIII Всесоюзном съезде Советов 25 ноября 1936 г.-С.:Крымиздат, 1946.-178 с.
3. Крымская АССР (1921-1945): вопросы, ответы.-Симферополь:Таврия, 1990,- выпуск 3.
4. Административно-территориальные преобразования в Крыму (1783-1998): Справочник. - С.: Таврия-Плюс, 1999.-464 с.
5. Депортиовані. Кримські татари, болгари, вірмени, греки, німці. Документи. Факти. Свідчення. (1917-1991).- К.:„Музична Україна”, 2004, ст.118.
6. Губогло М.Н., Червонная С.М. Крымскотатарское национальное движение. В 2-х т. Т.1. История. Проблемы. Перспективы.-М., 1992. -332 с.

МОГИЛА Д.В.

Надійшла до редакції 16.05.2007 р